

JOLANTA BUCIŃSKA

SPOŁECZNE PRAWA CZŁOWIEKA W KONSTYTUCJACH POLSKICH

I.

Gwarancje praw społecznych pojawiły się już w konstytucjach powstałych przed II wojną światową. Zawierały je zarówno konstytucja Estonii z 1920 r., Litwy z 1922 r., jak i Polski z roku 1921¹. Było to wyrazem nawiązania do rozwijającej się i nabierającej coraz większego znaczenia idei równości społecznej. W historycznym ujęciu przedmiotem ochrony w prawie wewnętrznym poszczególnych państw były najwcześniej prawa oraz wolności osobiste i publiczne. W związku z tym formułuje się w doktrynie ogólną tezę, że rozwój ochrony praw człowieka przebiegał od ochrony praw i wolności publicznych, a więc od koncepcji zabezpieczenia jednostki przed przymusem, do zagwarantowania praw społeczno-gospodarczych, a więc do koncepcji realizacji równości społecznej.

Podobną ewolucję można zaobserwować na płaszczyźnie międzynarodowej ochrony praw człowieka, na co wskazują takie akty, jak Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r., Pakty Praw Człowieka z 1966 r., Deklaracja o Postępie Społecznym i Rozwoju z roku 1969² czy powstałe na gruncie

JOLANTA BUCIŃSKA – adiunkt Instytutu Administracji, Samorządu i Prawa Akademii Podlaskiej; adres do korespondencji: ul. Bema 1, 08-110 Siedlce.

¹ Szerzej na temat praw społecznych w konstytucjach międzywojennych zob. B. Z a - w a d z k a, *Prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne*, Warszawa 1996, s. 33-38.

² Deklaracja ONZ o Postępie Społecznym i Rozwoju została uchwalona 30 lipca 1969 r. Nawiązuje ona do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz innych deklaracji ONZ i nadaje postępowi i rozwojowi charakter obowiązującego wszystkie narody dążenia do sprawiedliwości społeczno-gospodarczej – roz. 2542 IXXIV.

europiejskim dokumenty: Europejska Konwencja Praw Człowieka z 1950 r. i Europejska Karta Społeczna z 1961 r. Celem artykułu jest prześledzenie ewolucji idei równości społecznej ujętej w konstytucjach polskich wyrażonych w postaci społecznych praw człowieka.

II.

Bogaty zbiór praw i wolności osobistych, politycznych i społecznych zawierała polska Konstytucja marcowa z 1921 r.³ Pod względem treści nie odbiegała od ówczesnych konstytucji europejskich. Na pierwszym miejscu zostały w niej wymienione obowiązki obywatela wobec państwa, co wynikało z niedostrzegania znaczenia jednostki jako podstawy grupy społecznej i potrzeby objęcia jej silniejszą ochroną prawną. Nie bez znaczenia był tutaj wpływ koncepcji heglowskiej, która uznawała nadrzędność interesu państwa wobec interesu jednostki. Wśród praw społecznych Konstytucja uznawała wolność pracy i ochronę pracy ze strony państwa, wolność zgromadzania się i zrzeszania, prawo do ubezpieczenia społecznego. Ochroną państwa otaczała również rodzinę, macierzyństwo, a także ograniczała pracę dzieci do 15. roku życia, poniżej którego wprowadzała bezwzględny zakaz zatrudniania. Zakaz ten obejmował również stałe zatrudnianie dzieci i młodzieży w wieku szkolnym oraz kobiety i robotników, świadczących pracę nocną w gałęziach przemysłu szkodliwych dla ich zdrowia. W zakresie pomocy społecznej Konstytucja przyznawała prawo do pomocy i opieki państwa dzieciom zaniedbanym pod względem wychowawczym i pozbawionym opieki rodzicielskiej.

Nie formułowała prawa do nauki we współczesnej postaci, zawierała natomiast przepis nakładający obowiązek edukacji w zakresie szkoły podstawowej. Obowiązkowi nauki nie towarzyszył jednak nakaz podjęcia aktywnych działań ze strony władz publicznych⁴. Obowiązkowe było nauczanie religii w każdej szkole, nawet utrzymywanej przez państwo lub samorząd. Konstytucja wprowadzała również bezpłatność nauki w szkołach finansowanych ze środków państwowych lub samorządowych oraz zapewniała zdolnym, ale niezamożnym uczniom możliwość uzyskania stypendium – w szkołach średnich i wyższych. Przewidywała także powszechne prawo do nauczania, zakładania

³ Konstytucja marcowa z 17 marca 1921 r., Dz. U. 1921, nr 44, poz. 267 ze zmianami.

⁴ Por. M. P e c h e r s k i, M. Ś w i ą t e k, *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1977. Podstawowe akty prawne*, Warszawa 1978, s. 21 n.

szkół prywatnych, nad którymi kontrolę mogło sprawować państwo. W zakresie działalności twórczej człowieka Konstytucja poręczała wolność prowadzenia badań naukowych i ogłaszania ich wyników. Silniejszy akcent stawiano w Konstytucji na prawa i wolności obywatelskie i polityczne. Było to konsekwencją tego, że historycznie najpierw zrodziła się potrzeba określenia grupy praw, w które państwo nie mogło interweniować.

Należy zauważyć, że Konstytucja marcowa, formułując prawa obywatela w płaszczyźnie społecznej, nie ograniczała się tylko do konstrukcji zasad polityki społecznej państwa. Z niektórych konstytucyjnych regulacji można wyprowadzić podmiotowe prawa społeczne obywatela, jak w przypadku ochrony pracy, ubezpieczeń społecznych czy ochrony dzieci: każdy ma prawo do opieki państwa nad jego pracą i do ubezpieczenia społecznego; dzieci pozbawione opieki rodzicielskiej mają prawo do opieki i ochrony państwa; zakres korzystania z tych praw określają ustawy⁵. Takie elementy konstrukcji konstytucyjnych przepisów odnoszących się do materii społecznej stanowiły pewną odmienność względem regulacji konstytucyjnych uchwalanych w ówczesnym okresie.

Konstytucja kwietniowa z 1935 r. nie zawierała odrębnego rozdziału regulującego kwestię powszechnych praw i obowiązków obywatelskich⁶. Nie odnosiła się tym samym do praw, wolności czy obowiązków społecznych, w rozumieniu praw człowieka. Warto wspomnieć, że spośród uchylonych przepisów Konstytucji marcowej moc obowiązującą zachowały postanowienia dotyczące przymusu szkolnego i obowiązku nauczania religii.

III.

Odwrotnie do Konstytucji marcowej ujmowała zagadnienie podstawowych praw jednostki Konstytucja PRL z 1952 r.⁷, zamieszczając prawa społeczne w katalogu „podstawowych praw i obowiązków obywatela” przed prawami osobistymi i politycznymi. Znamienne jest użycie określenia „obywatel” a nie „człowiek”, co świadczy o relatywnym ujęciu tych praw. Tym samym prawa

⁵ Rozdział V Konstytucji, zob. *Z a w a d z k a*, dz. cyt., s. 35.

⁶ Konstytucja kwietniowa z 23 kwietnia 1935 r., Dz. U. 1935, nr 30, poz. 227.

⁷ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r., Dz. U. 1952, nr 33, poz. 233.

człowieka (obywatela) nie są uznawane, lecz przyznawane w Konstytucji⁸. Prawa społeczne rozumiane były jako prawa do żądania od państwa podjęcia określonych działań i świadczeń na rzecz jednostki. Zaliczone do nich zostały: prawo do pracy – jako prawo do zatrudnienia, prawo do wypoczynku, do ochrony zdrowia i zasiłku chorobowego, prawo do nauki, do korzystania z dziedzictwa kultury i uczestniczenia w jego rozwoju, wolność zrzeszania się⁹. Interesująca jest konstrukcja przepisu odnoszącego się do własności. Został on sformułowany w postaci powszechnego obowiązku ochrony własności społecznej i umacniania jej jako niewzruszonej podstawy rozwoju państwa.

Definiując prawo do pracy, Konstytucja uchwała prawo każdego obywatela do zatrudnienia za wynagrodzeniem według ilości i jakości pracy. Gwarancją tego prawa ma być wskazana w niej społeczna własność środków produkcji, rozwój ustroju społeczno-spółdzielczego wolnego od wyzysku, planowy wzrost sił roboczych, usunięcie źródeł kryzysów ekonomicznych i wreszcie likwidację bezrobocia. W kwestii wypoczynku Konstytucja zawiera postanowienia dokładnie określające godzinny czas pracy (ograniczając czas pracy do ośmiu godzin) oraz przyznające prawo do corocznego płatnego urlopu. Co ciekawe, prawo do wypoczynku zapewnione zostało robotnikom i pracownikom umysłowym (a nie obywatelom) przy użyciu konstytucyjnie wskazanych środków (ograniczenie czasu pracy, urlopy, dni wolne od pracy).

Podobna konstrukcja zastosowana została przy formułowaniu prawa obywatela do ochrony zdrowia oraz do pomocy w razie choroby lub niezdolności do pracy. Wskazuje się na instrumenty, które służą urzeczywistnianiu tego prawa. Do pełniejszej realizacji prawa do ochrony zdrowia przyczynia się rozwój ubezpieczeń społecznych robotników i pracowników umysłowych na wypadek choroby, starości i niezdolności do pracy oraz rozbudowa różnych form pomocy społecznej. Wśród pozostałych czynników przyczyniających się do tego można również wymienić rozwój organizowanej przez państwo ochrony zdrowia ludności, rozbudowa urządzeń sanitarnych i podnoszenie stanu zdrowotnego mieszkańców miast i wsi, stałe polepszanie warunków bezpieczeństwa, higieny i ochrony pracy, zapobieganie chorobom i ich zwalczanie, udostępnianie bezpłatnej pomocy lekarskiej, budowa infrastruktury opieki zdrowotnej itp. Możliwość korzystania z pełnego katalogu praw obywatel-

⁸ Na temat pojęcia praw obywatelskich i ich relacji do praw człowieka zob. A. Michalska, *O pojęciu praw człowieka*, „Państwo i Prawo” 1980, z. 8, s. 8 n.

⁹ Rozdział 7 Konstytucji.

skich, jak i wszystkich konstytucyjnych była nierozzerwalnie związana z posiadaniem obywatelstwa polskiego.

Słuszności tak ogólnie sformułowanych postanowień raczej nie można podważać. Wątpliwości rozpoczynają się dopiero, gdy przychodzi do ich interpretacji i stosowania. Realizację wymienionych praw Konstytucja z 1952 r. opierała głównie na uspołecznieniu środków produkcji. Jednocześnie zmarginalizowana została kwestia prawnych gwarancji przestrzegania praw przyznanych w Konstytucji. Pomimo przyznania prymatu prawom społecznym, ich pełna realizacja w nieudolnym systemie ekonomicznym stała się niemożliwa. Ponadto konstytucja z 1952 r. nie przewidywała możliwości bezpośredniego stosowania jej postanowień ani powoływania się na nie przed sądem w sprawach indywidualnych; nie stworzono żadnych procedur służących egzekucji jej przepisów. W orzecznictwie sądowym również pomijano przepisy konstytucyjne, czyniąc za podstawę jedynie ustawy i akty niższego rzędu. W praktyce zatem rzeczywisty kształt i zakres realizacji praw społecznych wyznaczało obowiązujące ustawodawstwo zwykłe.

IV.

W wyniku rozpoczętego u schyłku lat osiemdziesiątych w Polsce i innych państwach Europy Środkowowschodniej procesu gruntownych przeobrażeń ustroju politycznego nastąpiło oficjalne zerwanie z ideologią państw komunistycznych. Przystąpiono do modyfikacji systemu prawnego, między innymi w celu uwzględnienia w nich powszechnie akceptowanych wartości demokratycznych. Integralnym elementem tych wartości jest idea praw człowieka i konieczność wypracowania mechanizmów gwarancyjnych. Dała się zaobserwować daleko idąca uniformizacja konstytucyjnych katalogów praw człowieka. W krajach o różniących się ustrojach społecznych i politycznych można spotkać niekiedy jednakowo brzmiące przepisy dotyczące praw człowieka. Polskie reformy w tym zakresie okazały się powolniejsze niż tempo przekształceń ustroju gospodarczego i politycznego. Nadal istniał rozdźwięk między realiami społeczno-politycznymi a systemem prawnym, który w zakresie praw jednostki ciągle był systemem anachronicznym i w znacznym stopniu fikcyjnym. Stało się tak, mimo że ograniczenia i naruszenia praw obywatelskich „stanowiły znaczną dolegliwość w okresie PRL, a trudny okres transformacji ekonomicznej zrodził społeczne oczekiwania konstytucyjnej

gwarancji praw podstawowych”¹⁰. Drogą do zmiany tej sytuacji miało być uchwalenie Małej Konstytucji z 1992 r., a w niej nowe zasady ustroju politycznego państwa, zwłaszcza demokratycznego państwa prawa, sprawiedliwości społecznej, zwierzchnictwa narodu i trójpodziału władzy. Dała ona istotne podstawy do sformułowania praw i wolności człowieka w Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r.¹¹ Należy dodać, że nawet wśród autorów mających zastrzeżenia do przepisów Konstytucji można spotkać pogląd, iż uwzględniając całość uregulowań konstytucyjnych, większość pochlebnych opinii może odnosić się właśnie do katalogu praw człowieka¹².

Treść i zakres konstytucyjnych praw człowieka determinuje kształt ustroju politycznego, społecznego i gospodarczego, a także w znacznym stopniu jego realizację. Opisowi treści praw i wolności powinna zatem towarzyszyć charakterystyka wartości, które uznane zostały za cenne dla jednostki i społeczeństwa. Przy konstruowaniu przepisów zamieszczonych w Konstytucji z 1997 r. dotyczących pozycji jednostki nawiązano do koncepcji pojmowania człowieka jako bytu autonomicznego i indywidualnego oraz jako podstawy organizacji społeczeństwa, co wynika z uznania godności człowieka za jedną z najwyższych wartości. Zawarty w niej system zasad i wartości oparty jest na koncepcji indywidualistycznej, odrzucającej założenia kolektywistyczne uznające prymat interesu państwa nad interesem jednostki, co było widoczne w Konstytucji z 1952 r. Punktem wyjścia do rozważań konstytucyjnego statusu jednostki mają sformułowane w artykułach od 30 do 37 zasady ogólne. Wskazują one na idee przewodnie porządku konstytucyjnego, takie jak wolność, równość, z których najważniejsze znaczenie wydają się przyznawać godności człowieka¹³.

Pojęcie godności zostało opatrzone przymiotami przyrodzoności, niezbywalności oraz nienaruszalności¹⁴. W treści tej wyraźnie wyeksponowano

¹⁰ R. W i e r u s z e w s k i, *Prawa człowieka. Model prawny*, Wrocław 1991, s. 21.

¹¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne 2 kwietnia 1997 r. poddana została pod ogólnonarodowe referendum 25 maja tego samego roku, Dz. U. nr 78, poz. 483.

¹² Zob. A. K a m i ń s k i, *Uwagi o ustroju III RP w świetle porównawczych badań politologicznych nad typami rządów i ordynacją wyborczą*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2004, z. 3, s. 20.

¹³ K. C o m p l a k, *Uwagi o godności oraz jej ochrona w świetle nowej Konstytucji*, „Przegląd Sejmowy” 1998, nr 5, s. 43.

¹⁴ „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych” – art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

godność jako wartość pierwotną i nadrzędną w stosunku do woli władz państwowych. Implikuje to uznanie zasady, że godność ludzka jest „źródłem wolności i praw człowieka i obywatela”¹⁵. Godność osoby ludzkiej została zatem potraktowana jako wartość, która nie wynika z woli ustawodawcy konstytucyjnego¹⁶. Wyznacza raczej charakter działań organów państwowych i sposób interpretacji poszczególnych praw i wolności¹⁷. Formuła taka nawiązuje do dokumentów międzynarodowych, w szczególności do Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka i Aktu Końcowego Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, gdzie w uzasadnieniu źródeł praw człowieka jest odwołanie do doktryny prawa naturalnego¹⁸. Rozwiązanie takie nawiązuje do koncepcji absolutnych praw człowieka, zgodnie z którą prawa te oparte są na normach niezależnych od władzy społecznej i nadrzędnych w stosunku do wszelkich norm prawnych przez tę władzę ustanowionych. Ani państwo, ani żadna inna społeczność nie nadają obywatelom praw człowieka, jak również nie mogą one ustawowo tych praw uchylać czy zmieniać ich treści. Co prawda Konstytucja wprowadza ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych praw i wolności, to jednak dotyczą one sytuacji wyjątkowych i nadzwyczajnych¹⁹. Są one podyktowane względami bezpieczeństwa lub porządku publicznego bądź konieczne dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Szerzej zob.: J. B u c i Ń s k a, *Godność człowieka jako podstawowa wartość porządku prawnego*, „Prawo, Administracja, Kościół” 2001, nr 2-3, s. 31-50.

¹⁷ Według niektórych autorów pojęcie godności należy potraktować jako wartość, na której ustawodawca konstytucyjny opiera swoje działania. Ma ona istotne znaczenie dla wykładni treści i znaczenia wskazanych w konstytucji konkretnych praw i wolności jednostki, jednak nie może być samoistną podstawą do wydawania rozstrzygnięć. Dla potwierdzenia słuszności tego poglądu przywoływany jest przykład dotychczasowej działalności orzeczniczej Trybunału Konstytucyjnego, gdzie w przeważającej większości orzeczeń nie powołuje się bezpośrednio na art. 30 traktujący o przyrodzonej godności. Pogląd taki wyraża m.in. M. Jabłoński, który w związku z tym twierdzi, iż dla właściwego określenia pojęcia godności człowieka wystarczające jest umieszczenie go w preambule konstytucji. Ponadto całkowite jego pominięcie w tekście ustawy zasadniczej nie ma znaczenia dla pozostałych regulacji. Zob. M. J a b ł o Ń s k i, *Rozważania na temat znaczenia pojęcia godności człowieka w polskim porządku konstytucyjnym*, w: *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 97. Natomiast K. Complak dowodzi, że pojęcie godności osoby ludzkiej, wyrażone w art. 30, może być wyłączną podstawą dla wyroków TK, sądów powszechnych, administracyjnych czy wojskowych. Zob. *O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej w porządku RP*, tamże, s. 79.

¹⁸ Por. art. 6 Paktów Praw Obywatelskich i Politycznych: „Każda istota ludzka ma naturalne prawo do życia”.

¹⁹ Art. 31, ust. 3.

wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą również naruszać istoty chronionych praw.

Ponadto wyprowadzenie praw i wolności człowieka bezpośrednio z nienaruszalnej godności człowieka oznacza, iż podstawą tych praw jest właśnie godność a nie prawo naturalne. Taką podstawę praw człowieka uznają niektórzy autorzy reprezentujący tradycyjną koncepcję praw człowieka. Według nich podstawą normatywną tych praw jest prawo naturalne, które z kolei ma swoje źródło w naturze ludzkiej. H. Waśkiewicz stwierdza, iż zarówno we współczesnych aktach normatywnych chroniących prawa człowieka, jak i w pewnych odłamach literatury na ich temat występuje tendencja do pomijania terminu „natura człowieka”. Często zastępuje się go innym pojęciem, np. godnością człowieka, która jest – jej zdaniem – sformułowaniem mało precyzyjnym i kontrowersyjnym²⁰. Odmienną orientacją filozofii prawa naturalnego jest koncepcja personalistyczna, która uzasadnia, że prawa człowieka wynikają z przyrodzonej godności osoby ludzkiej.

W dalszej części art. 30 stwierdza się, że poszanowanie i ochrona godności człowieka jest obowiązkiem władz publicznych. Oznacza to, iż obowiązek ten spoczywa nie tylko na władzy państwowej: ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Obowiązek poszanowania i ochrony godności człowieka należy również do wszelkich grup pośrednich, organizacji i osób pełniących funkcje publiczne, a także do samorządów terytorialnych. Stanowi to horyzontalne ujęcie zagadnienia relacji praw i obowiązków człowieka. Ujęcie wertykalne natomiast wyrażone zostało w zapisie, zgodnie z którym „Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych”²¹. Państwo działające za pośrednictwem swoich organów nie jest zatem jedynym podmiotem obowiązku w ramach praw człowieka. Podobnie jak podmiotem prawa jest każdy człowiek, tak również on jest podmiotem obowiązków korelatywnych dla takich samych praw pozostałych ludzi. Występuje pogląd uwzględniający istnienie jeszcze jednego podmiotu zobowiązanego, którego nie wymienia Konstytucja. Jest nim sam uprawniony. Oznacza to, że obecność prawa implikuje obecność korelatywnego obowiązku po stronie tego samego podmiotu. Zatem poszanowanie i ochrona godności człowieka należy również do niego samego. Występowanie w jednym podmiocie prawa i odpowiadającego mu obowiązku

²⁰ H. Waśkiewicz, *Prawa człowieka. Pojęcie, historia*, „Chrześcijanin w Świecie” 1978, nr 63-64, s. 18 n.

²¹ Art. 31, ust. 2.

określane jest jako specyfika praw człowieka, nie spotykana w żadnych pozostałych prawach podmiotowych²².

Konsekwencją sformułowania powszechnego obowiązku poszanowania i ochrony godności jest przyjęcie w Konstytucji zasady wolności i równości człowieka²³. Wolność jednostki ma ograniczony charakter, gdyż swoboda jej działań musi uwzględniać zarówno nakazy interesu publicznego, jak i konieczność poszanowania wolności innych ludzi oraz ich godności. Nadaje to zasadzie wolności bardziej relatywny wymiar w odniesieniu do godności ludzkiej. W razie konfliktu obu tych wartości należy przyznać pierwszeństwo poszanowaniu godności. Ograniczenia zasady wolności realizują się poprzez ograniczenia poszczególnych praw jednostki. Konsekwencją uznania zasady godności ludzkiej jest uznanie zasady równości, która ma być, podobnie jak godność, realizowana w sposób absolutny. W pewnych sytuacjach jednak prawo przewiduje możliwość stwarzania przywilejów dla grup, w szczególności zasadą ochrony godności osoby ludzkiej pozostaje sformułowanie zasady demokratycznego państwa prawa oraz zasady sprawiedliwości społecznej²⁴. Termin „demokratyczne państwo prawa” został użyty bez jakichkolwiek przymiotników, co oznacza, że chodzi o demokrację w znaczeniu uniwersalnym. Demokratyczne państwo prawa to takie, w którym prawo odzwierciedla akceptowany społecznie system wartości. Zasada ta realizuje się w warunkach pluralizmu ekonomicznego, politycznego czy kulturalnego. Podstawę zaś ustroju gospodarczego stanowi przyjęcie zasady społecznej gospodarki rynkowej, wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej, solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych²⁵. Do rangi zasad ustroju została podniesiona wolność tworzenia i działania związków zawodowych²⁶, ochrona własności i prawa dziedziczenia oraz ochrona pracy²⁷. Z kolei w katalogu praw człowieka zostały wyodrębnione „prawa i wolności ekonomiczne, socjalne i kulturalne”, takie jak prawo własności, prawo do swobodnego wyboru pracy, do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy, do zabezpieczenia społecznego, prawo do ochrony zdrowia, prawo do nauki, zapewnienia ochrony praw

²² W a ś k i e w i c z, art. cyt., s. 24-25.

²³ Art. 31 i 32.

²⁴ Por. art. 1 i 2 Konstytucji.

²⁵ Art. 20-23.

²⁶ W art. 12 ponadto jest mowa o organizacjach społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeniach, ruchach obywatelskich i innych dobrowolnych zrzeszeniach oraz fundacjach.

²⁷ Art. 21 i 24.

dziecka, wolności artystycznej i naukowej oraz zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego.

*

Ujmowanie szeroko rozumianych praw społecznych ewoluowało na gruncie konstytucjonalizmu polskiego. Do kwestii społecznych odnoszono się już w Konstytucji marcowej, choć w ograniczonym zakresie, kładąc silniejszy nacisk na prawa i wolności obywatelskie i polityczne. Odwrotnie rozłożone akcenty zawierała Konstytucja z 1952 r., w której prawa społeczne zajmowały pozycję priorytetową. Ujmowane były w postaci żądań określonego działania państwa na rzecz jednostki. Należy podkreślić, że prawa te odnosiły się jedynie do obywateli. Ponadto postanowienia konstytucyjne nie przewidywały możliwości bezpośredniego ich stosowania ani nie towarzyszyły im żadne gwarancje. Sposób ujmowania praw społecznych zmienił się wraz ze zmianą konstytucyjnego porządku politycznego, społecznego i gospodarczego kraju w roku 1992 i 1997. Prawa społeczne zostały uznane za prawa przysługujące każdemu człowiekowi, wynikające z godności osoby ludzkiej. Koresponduje to z rozwiązaniami przyjętymi w międzynarodowych dokumentach dotyczących praw człowieka. Katalog praw społecznych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. można zaliczyć do jednych z bardziej rozbudowanych, nawiązujących do wzorców zawartych w dokumentach międzynarodowych. Istnieje zatem związek pomiędzy katalogiem praw człowieka unormowanych w konstytucjach a powstaniem i rozwojem systemu ochrony praw człowieka po II wojnie światowej.

BIBLIOGRAFIA

- B u c i ń s k a J.: Godność człowieka jako podstawowa wartość porządku prawnego, „Prawo, Administracja, Kościół” 2001, 2-3, s. 31-50.
- C o m p l a k K.: O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej w porządku RP, w: Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002.
- C o m p l a k K.: Uwagi o godności oraz jej ochrona w świetle nowej Konstytucji, „Przegląd Sejmowy” 1998, nr 5, s. 43-51.
- J a b ł o ń s k i M.: Rozważania na temat znaczenia pojęcia godności człowieka w polskim porządku konstytucyjnym, w: Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002.

- K a m i ń s k i A.: Uwagi o ustroju III RP w świetle porównawczych badań politologicznych nad typami rządów i ordynacją wyborczą, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2004, z. 3, s. 19-28.
- M i c h a ł s k a A.: O pojęciu praw człowieka, „Państwo i Prawo” 1980, z. 8, s. 3-13.
- P ę c h e r s k i M., Ś w i ą t e k M.: Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1977. Podstawowe akty prawne, Warszawa 1978.
- Prawa człowieka. Model prawny, red. R. Wieruszewski, Wrocław 1991.
- W a ś k i e w i c z H.: Prawa człowieka. Pojęcie, historia, „Chrześcijanin w świecie” 1978, nr 63-64, s. 13-48.
- Z a w a d z k a B.: Prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne, Warszawa 1996.

PERSONAL SOCIAL RIGHTS IN POLISH CONSTITUTIONS

S u m m a r y

The article aims at presenting the evolution of people's guarantee of their social rights enshrined in Polish constitutions, beginning with the March Constitution of 1921. That constitution addressed the issue of social rights but to a limited degree. It pointed to the freedom of work, freedom of assembly and the right to social security. Such perspective did not differ much from the accepted standards of constitutional regulation of the time. Subsequently, the constitution of 1935 disregarded human rights, emphasising only civil obligations. The constitution of 1952, however, did feature a long catalogue of personal social rights. It is of note that the subject now was not a "human" but "citizen", therefore the rights contained therein were deprived of their universal nature. The superiority of social rights over the political ones was now stressed. The interpretation and implementation of human rights were influenced by values that were thought to form the basis of legal order, such as social ownership. The interpretation of social rights changed along with the political and socio-economic transformation in the constitution of 1992. Yet, the most radical alterations are contained in the Constitution enacted in 1997. These changes were significant not because the array of rights was now markedly greater, but because the axiological dimension which affected the interpretation of the rights was altered. The following values and principles were assumed to be fundamental: the principle of a democratic state of law, the principle of social market economy, the freedom of economic enterprise and private ownership. All recognised freedoms and rights of persons now followed from the inherent dignity of human beings. Human dignity, at the same time, forms the source and limits of rights and freedoms.

Translated by Tomasz Pałkowski

Słowa kluczowe: społeczne prawa człowieka, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, godność osoby ludzkiej.

Key words: human social rights, freedom, Constitution of the Republic of Poland, dignity of human being.